

משום דכתיב "לכם", ומשמע, משלכם.

אלא מצה, מי כתיב בה "מצתכם", מנין למדו חכמים שצריך שתהא המצה משלכם!?

אמר רבה בר שמואל, ואיתימא רב יימר בר שלמיא: אתיא "לחם" "לחם" בגזירה שוה. (111)

כתיב הכא [דברים טז ג] גבי מצות אכילת מצה: "לחם עני", וכתיב התם גבי חלה

לה-ב [במדבר טו יט]: "והיה באכלכם מלחם הארץ", מה לחלן בחלה צריך שתהיה העיסה משלכם דוקא, ולא משל מעשר שני, שנאמר "ראשית עריסותיכם", אף כאן במצה, צריך שתהיה משלכם דוקא ולא משל מעשר שני.

לימא מסייע ליה לרב אסי, שאמר: עיסה של מעשר שני פטורה מן החלה לשיטת רבי מאיר: דתניא: עיסה של מעשר שני פטורה מן החלה, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: חייבת בחלה.

מקשה הגמרא: מדוע אמרת "לימא מסייע ליה", הרי היא היא! דברי הברייתא הן ממש דברי רב אסי?

אלא: אמנם לגבי חלה ודאי מקור גמור הוא לדברי רב אסי ולא סייעתא בעלמא,

אלא שלכך נקטתי לשון "לימא מסייע ליה", היות ובדברי הברייתא יש להסתפק האם מדבחה [בעיסה] פליגי רבי מאיר וחכמים, בהא [באתרוג ומצה] נמי פליגי, שהרי טעם אחד להם — דבאתרוג כתיב "לכם", ומצה נלמדת בגזירה שווה מהפרשת חלה דבעינן "לכם".

או דלמא: שאני עיסה דדוקא בה פטר רבי מאיר כשאינה שלו, משום דאמר בה קרא [במדבר טו כ וכו'] "ערכתכם ערכתכם" תרי זימני, [בפסוק כ נאמר: "ראשית ערכתכם חלה תרימו תרומה", ובפסוק כא נאמר: "מראשית ערכתיכם תתנו לה" תרומה לדרתיכם], וחזינן שמייעט בה הכתוב מיעוט יתירא. אבל כאשר יש בפסוק רק מיעוט אחד אין למדים ממנו דבעינן דין ממון, דכיון שיש בה היתר אכילה די בזה להחשב "לכם".

שנינו במשנה: של תרומה טמאה פסולה.

ובטעם הדבר מבארת הגמרא: משום דלית בה היתר אכילה.

שנינו במשנתנו: ושל תרומה טהורה

שהרי רק בדמאי התירו בית הלל משום דאי בעי מפקר לנכסיה. אבל טבל גמור לכולי עלמא לא הוי "לכם"!

ותירצו, שטבל הוי כממון השותפין, וכאילו חלוקה הבעלות בו בין הישראל לכהן, ולכן באתרוג פסלו משום כך, כיון שצריך שיהיה כל האתרוג שלו. אבל במצה אין חסרון, שהרי אם יאכל כמה זיתים, נמצא שאכל לכל הפחות כזית

111. בתוספות הקשו: בפסחים דף לה ב מבואר, כי המקור לכך שאין אדם יוצא ידי חובתו במצה של טבל, הוא מדכתיב: "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות". והיינו שאותו המין שנאסר משום חמץ צריך לקיים בו דין מצה, ולמיעוטי בא מינים האסורים באכילה גם בלא איסור חמץ, כטבל. וקשה, מדוע לא אמרינן שמצה של טבל לא חשיבא "לכם",

לכתחילה לא יטול.

שימור, אין ליטול לכתחילה אתרוג של תרומה. (112)

ובטעם הדבר פליגי בה רבי אמי ורבי אסי.

וחד אמר: מפני שמפסידה. שקליפתו החיצונה של האתרוג נמאסת על ידי משמוש הידים, ואסור לגרום הפסד לתרומה, כדילפינן מקרא דלעיל [משמרת תרומות].

חד אמר: מפני שמכשירה את התרומה לקבל טומאה.

מאי בינייהו?

לפי ששינינו [להלן מב א]: מקבלת אשה מיד בנה ומיד בעלה את אגד הלולב, ומחזירתן למים בשבת, שכך היו נוהגים, שהיו שורין את הלולב במים כדי שלא יבשו [וקא משמע לן שמוותר לעשות כן ואין בזה משום טלטול בשבת שלא לצורך], וכשנוגע לאחר מכן האגד הרטוב באתרוג ומרטיבו, הוכשר לקבל טומאה, שנאמר [ויקרא יא לח]: "וכי יתן מים על זרע ונפל מנבלתם טמא הוא לכם", והיינו שכאשר באו מים על פרי וכדומה, ולאחר מכן נגע בו דבר טמא, נטמא הוא בכך. ולכן כיון שאסור לגרום טומאה לתרומה, כדכתיב "משמרת תרומות" ודרשו חכמים — עשה לה

איכא בינייהו, כגון שקרא עליה על האתרוג "שם תרומה", חוץ מקליפתה חיצונה. שלא הקדיש אלא את בשר הפרי ולא את קליפתו. (113)

למאן דאמר מפני שמכשירה — הכא נמי איכא טעמא לפסול, שהרי סוף סוף מכשירו לקבל טומאה, שאם יגע בדבר טמא יטמא כולו.

אבל למאן דאמר מפני שמפסידה — ליכא

אחד משלו.

המאירי מותר להכשירה לקבל טומאה, שסוף סוף עדיין טהורה היא, אלא שכל האיסור הוא רק לגרום הטומאה בידים. וראה עוד בילקוט מפרשים.

112. נתבאר על פי רש"י. אבל המאירי כתב: מפני שמכשירים לקבל טומאה בחזרת הלולב במים, שהדבר קרוב ליגע המים באתרוג, ומיטמא בטומאת הידים שהם שניות ושני עושה שלישי בתרומה [כלומר, בחולין אין הידים מטמאות אותם, שכיון שהידיים אינם אב הטומאה או ראשון לטומאה אלא שניות, קיימא לן שאין שני עושה שלישי. אבל בתרומה החמירו שאף התרומה הנוגעת בידים נטמאת], ואסור לגרום טומאה בתרומה.

ובאחרונים הקשו: הרי מבואר במסכת מכשירין [פרק ג משנה ה], שאין הפירות נעשים מוכשרים לקבל טומאה אלא אם כן ניחא לו בכך, ואם כן מדוע הוכשר האתרוג לקבל טומאה, הרי ודאי לא ניחא לו בזה?! וראה בילקוט מפרשים.

ובאחרונים כתבו, שרש"י והמאירי נחלקו בדין "משמרת תרומות": לדעת רש"י, חלק מחיוב שמירת התרומה מן הטומאה הוא שלא יכשירה לכך על ידי נתינת מים. אבל לשיטת

113. וכתבו הר"ן והריטב"א, שהקליפה החיצונה היא הקליפה העבה של האתרוג ולא רק הגליד הירוק שעוטף אותה.

ובט"ז [תרמח ס"ק ו] הוכיח כדבריהם, דאי איירי בגליד החיצון לא שייך לדון אם קרא עליו

טעמא לפסול, שהרי אף אם תפסד קליפתו אין בכך כלום, שלא קרא לה שם תרומה אלא לבשר הפרי בלבד.

שנינו במשנתנו: **ואם נטל** את אותו אתרוג של תרומה טהורה, **כשרה**.

ומבאר הגמרא: **למאן דאמר לעיל**, דהטעם שאינו יוצא באתרוג של ערלה, **מפני שאין בה היתר אכילה**, כאן, באתרוג של תרומה טהורה יצא ידי חובתו, **שהרי יש בה היתר אכילה לכהן**, ואף ישראל יוצא בה ידי חובתו משום כך, לפי שיכול להאכילה לבן בתו שהוא כהן⁽¹¹⁴⁾ [וכגון שנשאה בתו לכהן]. ואף **למאן דאמר**, דטעם פסול ערלה **לפי שאין בה דין ממוזן** — יש להכשיר באתרוג של תרומה טהורה, **שהרי יש בה דין ממוזן**, ויכול כהן לקדש בה את האשה. ואף ישראל יוצא בה ידי חובתו, שאף לגביו יש בה דין ממוזן ומקדש בה את האשה, שכן יכולה היא למוכרה לכהנים והדמים שלה.

שנינו במשנתנו: **ושל דמאי**, בית שמאי

פוסלים ובית הלל מכשירים. **מאי טעמייהו דבית הלל?**

כיון דאי בעי [אם היה רוצה] **מפקר להו לנכסיה** [יפקיר את נכסיו], ועל ידי כך **הוי עני**, וחזי ליה [ויהיו פירות אלו ראויים לן] מפני שעל העניים לא גזרו חכמים דין דמאי, והעמידוה על דין תורה דהולכים אחר הרוב, ורוב עם הארץ מעשרין. ומשום הכי, **השתא נמי** [אף קודם שהפקיר נכסיו] **"לכם" קרינא ביה**.

דתנן: מאכילין את העניים דמאי.

וכמו כן מאכילין את **אכסניא** [חיילותיו של המלך, שמטיל מזונותיהם על בני מדינתו⁽¹¹⁵⁾] **דמאי**. כיון שאיסור דמאי חומרא בעלמא הוא, וכמו שנתבאר, לא העמידו חכמים דבריהם בשעת הדחק.

ובית שמאי חלקו על דין זה, וסברי: **עני לא אכיל דמאי**, ומשום כך אין יוצאים ידי חובה באתרוג של דמאי. **דתנן: מאכילין את**

הכהנים!?

ותירץ רבינו מנוח [פרק ח הלכה ב], דפשיטא ליה לרש"י, כי זה שיכול להאכילה לכהנים אינו מועיל להחשב כיש לה היתר אכילה בשבילו, שכן גבי דמאי אמרו בגמרא, שהטעם שיש בהם היתר אכילה הוא משום דאי בעי מפקר נכסיה, ומוכח שכדי שיחשב שיש בה היתר אכילה צריך שהוא עצמו יוכל להנות מהם, ועל כן פירש רש"י שיכול להאכילה לבן בתו כהן הסמוך על שולחנו, שעל ידי זה נהנה בעצם אכילתו של זה.

115. כן פירש רש"י. אבל המאירי פירש, דמיירי באכסניא [אורח המתאכסן חוץ לביתו],

שם תרומה, שהרי בלאו הכי כיון שאינה ראויה לאכילה אין עליה תורת תרומה. ויתירה מזו, אם רק גליד זה אינו בתורת תרומה, אם כן עדיין יבא לידי הפסד תרומה, שהרי אם תמאס וירצה אדם לאכול מן התרומה, יצטרך לקולפו, ומן הנמנע הוא שיצליח לקולפו בלא מקצת מקליפתו הפנימית ונמצא מפסיד חלק מן הקליפה הפנימית הקדושה בקדושת תרומה. ועל כן ודאי איירי שאינו קורא שם תרומה לכל קליפתו העבה.

114. לכאורה צריך עיון, מדוע הוצרך לומר שיכול להאכילה לבן בתו כהן, יאמר שיש בה היתר אכילה כיון שיכול להאכילה לשבט

העניינים דמאי, ואת האכסנאים דמאי. ואמר רב הונא: תנא, בית שמאי אומרים: אין מאכילין את העניים ואת האכסנאים דמאי, ובית הלל אומרים: מאכילים את העניים דמאי ואת האכסנאים דמאי. הרי להדיא שנחלקו בית שמאי ובית הלל בדבר זה.

שנינו במשנתנו: אתרוג של מעשר שני שבירושלים — לא יטול. מאי טעמא?

למאן דאמר, דטעם פסול תרומה טמאה הוא מפני שמכשירה לקבל טומאה, אף כאן הרי מכשירה, היות וגם גבי מעשר שני נאמרה הלכה זו שיהיה שמור בטהרה, שאף הוא קרוי קודש.

וכמו כן למאן דאמר שם, שהטעם הוא מפני שמפסידה על ידי משמוש הידים, אף כאן הרי מפסידה.

שנינו במשנתנו: של מעשר שני בירושלים לא יטול, ואם נטל כשרה.

למאן דאמר, דטעם פסול ערלה הוא מפני שאין בה היתר אכילה, הלכה זו, שאם נטל אתרוג של מעשר שני יצא, דברי הכל היא, שהרי יש בו היתר אכילה בירושלים. אבל למאן דאמר התם, דטעם הפסול בערלה הוא לפי שאין בה דין מזור, הא [הלכה זו שנאמר במעשר שני] מני [כמי היא] — רבנן היא, דסברי מעשר שני ממון הדיוט הוא. אבל

לרבי מאיר שמעשר שני ממון גבוה הוא, והאוכל ממנו כאוכל משולחן גבוה, לא יצא דאין בה דין ממון.

שנינו במשנתנו: עלתה חזוית על רובו של אתרוג — פסול. אמר רב חסדא: דבר זה [המובא להלן] רבינו הגדול אמרו, המקום יהיה בעזרו: לא שנו שאם עלתה חזוית על רובו פסול, אלא כאשר עלתה החזוית במקום אחד. אבל אם עלתה בשנים ושלשה מקומות, כשר.

אמר ליה רבא: אדרבה, איפכא מסתברא, שהרי אם עלתה החזוית בשנים ושלשה מקומות, הוה ליה האתרוג כמנומר, ופסול משום שאינו הדר!

אלא אי אתמר הך מלתא, אסיפא דמתניתין אתמר: דתנן: אם היתה החזוית על מיעוטו, כשר.

ובזה אמר רב חסדא: דבר זה רבינו הגדול אמרו, והמקום יהיה בעזרו. לא שנו שאם היתה על מיעוטו כשר, אלא כאשר היתה במקום אחד. אבל בשנים ושלשה מקומות אף שבצירוף כולם אין כאן אלא מיעוט האתרוג (116) — הוה ליה כמנומר, ופסול.

אמר רבא: ואם היתה החזוית על חוטמו, דהיינו, בעובי גובהו שמשם משפע ויורד לצד ראשו [לשון רש"י וראה הערה (117)],

וקא משמע לן, שאף על פי שיש לו נכסים רבים בביתו, כיון שעתה אין לו מזון חשיב כעני.

116. ובשיעור הנימור הפוסל נחלקו הראשונים: דעת הראב"ד, שרק אם החזוית מפורזת על פני רובו של אתרוג הוי מנומר. [כלומר, החזוית עצמה אינה אלא מיעוט, אלא שמפורזת היא על

פני רוב האתרוג ולא רק בצד אחד]. אבל המאירי נחלק עליו, וכתב, שאפילו היתה כל החזוית בצד אחד של האתרוג הוי מנומר ופסול, וראה ילקוט מפרשים.

117. וברא"ש למד בדעת רש"י, שאין כל השיפוע מעובי ועד הפטמה קרוי חוטם, אלא

ושנעשים אדומים — כשרה, כיון שכך היא הרגילות, מראה אתרוג הוא. (119)

ומקשה הגמרא: והא אנו תנו: נקלף פסול?

מתרצת הגמרא: לא קשיא.

א-לז הא דאמר רבא שהיא כשרה, הוא כאשר היה הקילוף בכולה, וממילא אינו מנומר. ואילו הא דשנינו במשנתנו שהיא פסולה, כאשר היה הקילוף במקצתה, שמנומר הוא. (120)

שנינו במשנתנו: נפרק ניקב וחסר על ידי הנקב כל שהוא — פסול. אבל אם ניקב ואינו חסר אפילו משהו — כשר.

ואפילו במשהו נמי פסול. משום ששם ניכר הדבר לעיניים, ואף שינוי מראה כל שהוא מחסר מהדרו של האתרוג.

שנינו במשנתנו: נטלה פטמתו פסול:

תנא רבי יצחק בן אלעזר להלכה זו בלשון אחר: "נטלה בוכנתו". והיינו משום שפטמת האתרוג חדה ודומה לכוכנא. (118)

שנינו במשנתנו: נקלף פסול:

אמר רבא: האי אתרוגא דאגליד [שנקלף] ונעשה על ידי כך אדום כאחינא פומקא [תמרה אדומה] שכן דרך פירות הנקלפים

קליפתו החיצונית הירוקה לא נתקלפה לגמרי אלא מעט, שעדיין הוא ירוק. וראה בזה עוד בילקוט מפרשים.

120. כן הוא לשון רש"י בספרים שלפנינו. אבל התוספות כתבו בשם רש"י: דמחזי כמנומר. ומבואר שמעיקר הדין אין לפוסלו משום כך, ואפשר שהטעם בזה הוא משום שמנומר במראות כשרים, וראה ילקוט מפרשים.

בכפות תמרים הקשה: הרי מסתימת לשון הגמרא משמע דאיירי שנקלף במקום אחד, ואם כן מדוע במקצתה הוי מנומר? ואם כוונת הגמרא שנקלף מקצתה בשנים או שלושה מקומות, מאי קושיא, לפלוג וליתני בידידה, שמשנתנו שפסלה איירי בשנים או שלושה מקומות, ואילו הברייתא הכשירה כשנקלף במקום אחד?!

ומכל מקום, על כרחך כן צריך לומר, דרבא שהכשיר איירי בנקלף כולו כדרך תמרה שכשנקלפת נקלפת כולה, וכמו כן בנקלף מקצתו במקום אחד. אבל כשנקלף מקצתו בכמה מקומות פסול. אלא שתמה על סתימת לשון הטור סימן תרמח שהביא דברי רש"י דנקלף

מקום עובי גובהו לבד. כלומר, המקום הרחב ביותר באתרוג במקום הגבוה ביותר שבו. אבל הרי"ף נקט שכל השיפוע עד הפטמה קרוי חוטם, וכן עמא דבר.

118. כן פירש רש"י בפירושו הראשון בשם רבינו יעקב. ובאופן אחר כתב בשם רבינו יצחק הלוי: שפטמתו של אתרוג אינה בראשו, אלא פטמתו ועוקצו שניהם בחלקו התחתון, אלא שהעוקץ הוא מה שיוצא חוץ לגומא שבאתרוג, ועל כן אם ניטל כשר שאינו מגוף האתרוג, ואילו פטמתו הוא החלק הנעוץ בתוך הגומא בכשר הפרי, שאם ניטלה נעשה האתרוג חסר ופסול. ולפיכך היה רבי יצחק בן רבי אלעזר מכנה אותה בוכנא, לפי שנעוץ הוא בחוזקה כבוכנא. ופירוש ראשון נראה לו עיקר. וראה ילקוט מפרשים.

119. וכתב הרא"ש: ומיירי שלא ניטלה אלא הקליפה החיצונית הדקה, שהרי אם ניטל מקליפתו הלבנה הרי הוא "חסר" ופסול. וכן כתבו הר"ן הריטב"א ועוד ראשונים. וברמב"ם [פרק ח הלכה ז] החמיר עוד יותר, דאיירי שאף